

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті репрезентовані прогресивні погляди вітчизняного педагога В.О. Сухомлинського та представлені особливості їх реалізації в практичній діяльності вчителів загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: навчально-виховний процес, гуманізм, диференціація, індивідуалізація, педагог, учень, дитина.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших еволюційних умов сучасного світу є усвідомлення того, що стабільний розвиток суспільства, а також вчасне та ефективне реагування на виникаючі проблеми залежить від стану освіти країни та рівня освіченості її громадян. Протягом останніх десятиріч Українська держава розвивається в умовах постійного реформування в усіх сферах суспільства, в тому числі і освіті. Покращення навчально-виховного процесу у школі відбувається з поступовим приходом в наше життя нових технологій. Найголовніше в цьому процесі, за словами В.Г. Кременя, – досягти гармонійного розвитку. Повноцінно це завдання можна вирішити лише в рамках національного виховання, невід'ємною складовою, а інколи і методом якого, є безцінний досвід видатних педагогів минулого. Серед яких особливе місце посідає заслужений учитель УРСР, "педагог від Бога" Василь Олександрович Сухомлинський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про посилення уваги до вивчення складових педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського в останні роки свідчать: захист упродовж п'яти років тринадцяти кандидатських дисертацій (при загальній кількості – 59), проведення Всеукраїнських педагогічних читань "Василь Сухомлинський і сучасність" (загальна кількість – 13), видання неопублікованих праць педагога в хрестоматії "Маловідомі першоджерела української педагогіки"; статті в навчальному посібнику "Українська педагогіка в персоналіях", де подано нові біографічні відомості про В. Сухомлинського та розкрито раніше невідомі положення його педагогічної системи. Також велику увагу дослідженню його педагогічних поглядів приділили Г.А. Вороніна, М.А. Галагузова, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, Л.Г. Коваль, Л.В. Мардахаєв, Л.І. Міщик, П.А. Шептенко, В.Д. Семенов, О.В. Сухомлинська та ін.

Аналіз науково-методичної літератури дає змогу виділити проблематику досліджень актуальності і практичної реалізації головних постулатів Василя Олександровича Сухомлинського в сучасній школі, співвіднести різноманітні точки зору науковців до гуманізму як одного з невід'ємних складових ефективною практичній діяльності викладачів на заняттях. Відповідно до цього було визначено тему, мету і завдання дослідження, та проведено аналіз впровадження досвіду відомого педагога у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (далі ЗОШ) I-II ступенів с. Золоте.

Метою даного дослідження є розкриття теоретичних основ і аналіз використання практичного досвіду відомого радянського педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського в сучасній школі.

Завдання: 1) теоретично проаналізувати педагогічні методи навчання В.О. Сухомлинського; 2) з'ясувати ефективність втілення досвіду В.О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі ЗОШ I-II ступенів с. Золоте.

Результати роботи. Різнобічна і багатопланова педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського. Уся система діяльності педагога насичена високими принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини.

Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, за Сухомлинським, поняття нерозривні. Він вважав, що вчитель зобов'язаний уміти цінувати дитячу довіру, берегти беззахисність дітей, бути для них втіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя.

"Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є, що насторожилися, що наїжилися, недовірливі, а іноді і злі діти, це лише тому, що вчителі не знайшли підходу до них, не зуміли стати їх товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у потемках" [2].

Успіх виховання багато в чому залежить від методів навчання, їх відповідності завданням розумового розвитку школярів, що у свою чергу визначає відповідну структуру уроків. Вчителі Пависької школи виходили із принципів: сполучення, об'єднання практичної роботи, яка виконується учнями, з первинним сприйняттям знань, з їх поглибленням, розвитком, використанням [3].

Також результативність виховного процесу залежить від творчого застосування методів навчання, від різноманітності тих деталей, які зумовлюються конкретною ситуацією і не можуть бути передбачені заздалегідь теорією навчання, наголошував педагог. Він, маючи багаторічний досвід, дійшов висновку, що всі методи можна поділити на дві групи: методи, які забезпечують первинне сприймання знань і вмінь учнями та методи осмислення, розвитку, поглиблення знань.

До першої групи В.О. Сухомлинський відніс: розповідь, пояснення, лекцію, опис, тлумачення понять, інструктаж, бесіду, самостійне читання книг з метою первинного сприймання знань; демонстрацію, ілюстрацію (кіно, схеми, картини, телебачення, діаграми, макети, таблиці, муляжі, моделі); трудовий процес, уміння; самостійне спостереження, екскурсію, практичну і лабораторну роботи в процес самостійного оволодіння знаннями; показ фізичних вправ [2].

До другої групи він відніс: вправи (усні, письмові, технічні); пояснення факторів і явищ природи праці, суспільного життя; дискусії, творчі письмові роботи (твори, реферати, анотації, складання задач, програмування), виготовлення навчальних посібників і приладів, графічні роботи, лабораторні роботи, експеримент (на навчально-дослідній ділянці, у лабораторії, кабінеті), керування машинами, механізмами, апаратами, застосування знань і вмінь; тривала трудова діяльність, що поєднує мету практичної діяльності і мету вдосконалення вмінь, із поглиблення знань (у майстерні, на навчально-дослідній ділянці) [2].

Педагог звертав увагу на те, що кожний метод має особливості, які залежать від специфіки предмета, змісту матеріалу, цілей та завдань всебічного розвитку школяра. Він рекомендував вчителям, готуючись до уроку, продумувати, як вплинуть на розум дитини повідомлені знання, які використовуватимуться учнем в майбутньому, яка їх роль у розумовому розвитку дитини? Важливе практичне значення має проблема критеріїв вибору адекватних процесів навчання методів роботи, чим же керуватися вчителю, визначаючи методичний аспект майбутнього уроку. Відомо, що методи навчання можуть виконувати свою функцію – керування пізнавальним процесом – лише за умови їх відповідності об'єктивним закономірностям процесу навчання.

Успішне оволодіння учнями змісту знань багато в чому залежить від умілого використання методів, які викликають високу пізнавальну активність учнів, методів, що забезпечують розвивальний характер навчання. Успішність навчального процесу залежить і від самого учня, від його бажання працювати, активності процесу пізнання на уроці. Учень має стати активним учасником процесу пізнання, формувати власні знання – така вимога часу. В. Сухомлинський підкреслював, що виняткову роль відіграє вміння вчителя скерувати хід думки учнів так, щоб вони активно, зосереджено прагнули побачити невидиме, зрозуміти приховане, розгледіти незвичайне у звичайному [1].

На уроці треба застосовувати такі форми і методи роботи, щоб учень був перш за все здобувачем знань, а не пасивно запам'ятовував знання під керівництвом вчителя. При тому

В. Сухомлинський зауважував, що активність має проявлятися найперше в активності розуму, в усвідомленні учнями основних причинно-наслідкових зв'язків навчального матеріалу.

Одне з найважливіших завдань школи, вказував В. Сухомлинський, "навчити користуватися знаннями. Якщо набуті вміння і навички тільки засвоюються і не застосовуються на практиці, навчання поступово виходить зі сфери духовного життя дитини, неначе відділяється від її інтересів і захоплень" [4].

І тут же підкреслює: "Дуже важливо, щоб мислення учнів ґрунтувалося на дослідженні, пошуках, щоб усвідомленню наукової істини передувало нагромадження, аналіз, зіставлення і порівняння фактів. Спостерігаючи явища і картини природи, дитина оволодіває формами й процесами мислення, збагачується поняттями, кожне з яких сповнюється реальним змістом причинно-наслідкових зв'язків, помічених гострим зором допитливого спостерігача" [4].

Одним із основних положень у системі поглядів В.О. Сухомлинського на сутність навчально-виховного процесу є положення про неповторність кожної дитини. "У практиці своєї виховної роботи ми виходимо з того, що людина неповторна...", – пише Василь Олександрович у праці "Духовний світ школяра" [5]. "Людська індивідуальність дитини неповторна...", – повторює він у праці "Розмова з молодим директором" [5]. Цій темі була присвячена і окрема стаття – "Людина неповторна", що була надрукована у часописі "Народное образование" у 1961 році [5]. Положення про неповторність кожної дитини є немовби фундаментом, на якому побудована вся система поглядів В.О. Сухомлинського на проблеми навчання й виховання. Орієнтуючись на погляди Василя Олександровича Сухомлинського будується навчально-виховний процес і в Золотинській ЗОШ I-II ступенів. Вчителі якої при викладенні навчального матеріалу, враховують індивідуальні особливості кожного з учнів, їх розумові можливості, психологічний стан. Вчителі намагаються приділити якомога більше часу кожному з учнів. Намагаються урізноманітнити уроки, залучити до роботи чим більше учнів. Наступним положенням Василя Олександровича було відношення до проблеми покарань у школі. Педагог був переконаний, що вони у визначених випадках можуть бути ефективним методом виховного впливу, виховання несумісне з покараннями учнів. І виділив такі види покарань, як грубе відчитування, висміювання, виставляння з класу, залишення учня після уроків для виконання якої-небудь роботи, спеціальні скарги в щоденнику вчителя.

Покарання Сухомлинський розумів набагато глибше. "У середовищі педагогів, відзначав Сухомлинський, можна нерідко почути розмови про заохочення і покарання. А тим часом, саме головне заохочення і найбільше покарання в педагогічній праці – це оцінка" [1].

"Лихо багатьох вчителів у тім, що вони вимірюють і оцінюють духовний світ дитини тільки оцінками і балами, поділяють всіх учнів на дві категорії у залежності від того, чи вчать, чи не вчать діти уроки" [2].

Величезного значення В.О. Сухомлинський надавав моральному аспектові виховання дітей із зниженою здатністю до навчання. "Головне, – пише він у праці "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості", – не допустити, щоб ці діти переживали свою "неповноцінність", ... не притупити у них почуття честі й гідності... Не їхня провина, що вони приходять у школу кволими, слабкими, з недостатньо розвиненою здатністю до розумової праці. Гуманну місію школи і педагога ми вбачаємо в тому, щоб врятовувати цих дітей, увести їх у світ суспільства, духовного життя, краси цілком повноцінними і щасливими" [6]. А основними умовами навчання й виховання дітей із уповільненим розумовим розвитком є віра в дитину і могутню силу виховання. "Немає людини, – пише В.О. Сухомлинський у праці "Павлинська середня школа", – в якій внаслідок умілої виховної роботи не розкрився б самобутній талант, немає сфери діяльності, в якій людська індивідуальність не досягла б розквіту..." [7].

Саме в працях В.О. Сухомлинського вчителі знаходять відповіді на те, як виховувати людину – творця, гуманіста, патріота свого краю, своєї Батьківщини. Видатного педагога хвилювали ідеї особистісного підходу до організації навчання, розкриття індивідуальних обдарувань і нахилів, творчої ініціативності учнів та інше. Читаючи твори Сухомлинського ще і ще раз переконуєшся в ефективності його системи роботи і її співзвучності сьогоднішнім завданням освіти.

Сучасна освіта спрямовує увагу на особистість, що здатна критично мислити, спроможна опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще власне життя і життя своєї держави. Василь Олександрович Сухомлинський у своїх творах охоплював цілий ряд проблем, які актуальні і в наш час. Це – проблема розвитку творчої особистості вчителя та школяра, уміння учнів вчитися, збереження здоров'я дітей, процес підготовки майбутніх вчителів, проблема наступності між дошкільною та початковою освітою та вихованням тощо.

Пам'ятаючи думку В.О. Сухомлинського про те, що дитина живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості, і якщо забрати все це від неї, то вона стане засушеною квіткою, учителі початкових класів все роблять для того, щоб розпалити в дітях іскру цікавості, подиву; прищеплюють своїм вихованцям шанобливе ставлення до рідної мови, народної казки, пісні, гри, залучаючи учнів до активної участі у різноманітних заходах.

Працюючи над покращенням ефективності уроку вчителі Золотинської ЗОШ I-II ступенів широко використовують в своїй діяльності ідеї В.О. Сухомлинського про гуманізацію навчально-виховного процесу. Гуманізація – поняття узагальнююче, це напрям, керівна ідея в педагогічній спадщині великого педагога, яку необхідно втілювати в життя. Гуманізація навчання – це прояв у спільній діяльності вчителя і учнів взаєморозуміння, доброти, поваги і довіри. Великий гуманіст переконливо довів "в теорії і практиці", що гуманні засади є основою життя кожної людини і суспільства в цілому. Якщо виховання не спирається на цей фундамент, то воно приречене на невдачу. Гуманістичні ідеї В.О. Сухомлинського, які знаходять своє відображення у особистісно-орієнтованих технологіях навчання з успіхом використовують у своїй роботі з географії вчителі Золотинської ЗОШ I-II ступенів. Ці технології залучають учнів до активної діяльності, стимулюють розвиток мислення, уяви, викликають позитивне ставлення до навчання. Серед інтерактивних методів навчання перевагу віддається таким методам як: мозковий штурм, дискусія, рольова гра, метод проектів. Невід'ємною рисою уроків географії є краєзнавчий принцип викладання. Адже вивчення своєї місцевості під час екскурсій, походів сприяє вихованню патріотизму, формує знання, необхідні для майбутньої практичної діяльності, дає можливість показати учням, що цікаве і невідоме знаходяться поряд з нами, потрібно просто його побачити. Саме тому вчителі географії нашої школи постійно організовують екскурсії для вивчення своєї місцевості, пам'яток природи району та області, визначних місць України.

Щоб домогтися глибоких і міцних знань учнів на уроках хімії та біології вчителі намагаються максимально зблизити шкільні курси хімії та біології з життям і надати їм практичну спрямованість. Широко використовують активні форми навчання, які сприяють розвитку в учнів навичок самостійної роботи. Використовують на уроках елементи гри, творчі завдання, створюють проблемні ситуації. В працях В.О. Сухомлинського, зокрема в його теорії розумового виховання, прослідковується розробка елементів інтерактивного навчання. Успіх розумового виховання в процесі навчання визначають такі фактори як: багатство всього духовного життя школи; духовне багатство вчителя, широта його світогляду, його ерудиція, культура; зміст навчальних програм. В.О. Сухомлинський наголошував, що виняткового значення слід надавати дослідницькому характеру розумової праці: спостерігаючи, думаючи, вивчаючи, зіставляючи діти знаходять істину або ж бачать, що для відкриття істини потрібні нові спостереження, потрібне читання, експериментування.

Велику роль у своїй роботі відводять диференціації та індивідуалізації навчального процесу, особистісно-орієнтованому підходу під час викладання математики. Диференціацію навчання на уроках математики вчителі Золотинської ЗОШ I-II ступенів впроваджують створюючи динамічні групи учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей і здібностей, добираючи спеціальні вправи, зорієнтовані на можливості окремих учнів з різними здібностями, надаючи педагогічну допомогу залежно від підготовленості учнів, оптимально поєднуючи колективну, групову та індивідуальну роботи учнів, здійснюючи індивідуалізацію домашніх завдань. Реалізація індивідуального підходу дає їм можливість навчати математики учнів різного рівня компетентності. Практично не "губиться" ні обдарована дитина, ні дитина, яка не має математично розвинених здібностей. Для підвищення пізнавальної активності вони використовують різні форми роботи, зокрема, більше уваги приділяють самоперевірці школярами класних та домашніх письмових робіт. Це розвиває критичне мислення дитини.

Одним із методів активного навчання, який часто використовують педагоги на уроках фізики, історії, правознавства, української літератури є метод проблемного навчання. Проблемну ситуацію створюють за допомогою проблемних питань чи завдань, логічно пов'язаних зі змістом матеріалу. Проблеми підбирає посильні, спираючись на досвід і на знання, які вже має дитина, спрямовуючи її думку в русло знань, що потрібні для розв'язання проблеми. Учні під керівництвом вчителя або самостійно аналізують раніше опанований навчальний матеріал, відшукують відповіді для розв'язання поставленої проблеми та формулюють обґрунтовані висновки. Таку форму роботи вчитель використовує під час вивчення нового матеріалу, на уроках узагальнення і систематизації знань, в позакласних заходах.

Висновок. Творча спадщина В.О. Сухомлинського переконує нас у різноманітності педагогічних підходів до формування особистості учня. Нині, у період активних пошуків ефективних методів виховання гуманістичних цінностей, практична діяльність Василя Олександровича є надійним помічником у вирішенні цих важливих завдань.

Творчість Сухомлинського з кожним роком залучає все більше пильної уваги світової наукової і педагогічної громадськості, як у нашій країні, так і за кордоном. І це не випадково. Розроблена ним педагогічна система не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, внесла вклад як у теорію, так і в практику утворення і виховання, але і склала значний, революційний етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки. Педагогічний колектив школи І-ІІ ступенів у с. Золоте, вивчаючи педагогічний досвід Василя Олександровича, продовжує активно використовувати авторські методи поєднуючи їх з сучасними засобами навчання на своїх уроках.

Використані джерела

1. Волошин К.О. Педагогічна система В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. / К.О. Волошин. – 2003. – №11. – С. 17-18.
2. Кічук Н. Творча особистість учителя у педагогічній спадщині В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. / Н. Кічук. – 2002. – №5. – С. 10-11.
3. Олексик Н. Педагогіка гуманізму в творчості В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. / Н. Олексик. – 2002. – №5. – С. 197-201.
4. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: "Видавництво А. С. К.", 2003.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1976-1978.
6. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані педагогічні твори: В 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т.2. – С. 419-656.
7. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. / В.О. Сухомлинський. – К., 1978. – 262 с.

Bugay V.

PEDAGOGICAL LEGACY OF V.A. SUKHOMLINSKIY IN THE CONDITIONS OF GENERAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

In the article the represented advanced views the domestic teacher V.A. Sukhomlinskiy and represented features of their realization in practical activity of teachers of general educational establishment.

Key words: *educating process, humanism, differentiation, individualization, teacher, student, child.*

